

Єврейська громада Сарн у міжвоєнний період

Історичне минуле Сарн невід’ємно пов’язане з діяльністю єврейської громади. Виникнення якої фактично припадає на час зародження нашого міста. До Другої світової війни це була найбільша меншина в Сарнах. У процентному співвідношенні вона становила майже 50 % від загальної кількості населення. А після 1939 року 2/3 жителів Сарн були єврейської національності. Чисельність збільшилась завдяки євреям-утікачам із окупованої фашистами Польщі. Та в роки нацистського Голокосту єврейській громаді було завдано непоправних втрат. За короткий період знищили майже все єврейське населення міста. Лиш невеликій кількості вдалось врятуватись. Нині ця громада є малочисельна - нараховує до 70 чоловік. А ті, кому пощастило вижити, завзято бережуть пам’ять про невинно убієнних.

Про маловідомі сторінки історії сарненської єврейської громади дізнались завдяки спогадам колишніх жителів міста, нащадки яких нині живуть не тільки в Сарнах та в Ізраїлі, а й по всьому світові. Більшість із них записані та видані колишніми жителями міста в Тель-Авіві в книзі Memorial Book of the Community of Sarny, 1961 р.

Швидкий розвиток міста привабив єврейські родини. Першими були сім’ї, які жили в навколишніх селах: Сарни, Немовичі, Чудель, а далі з прилеглих міст Дубровиця, Березне, Степань. Жили вони за рахунок торгівлі великою рогатою худобою, сушеними грибами, ягодами, свинячою щетиною. Невелика кількість євреїв була зайнята в лісопереробній промисловості. Піломатеріал сплавляли по річках Случ, Горинь, Прип’ять, Буг. Збудована залізниця спростила цю роботу. Тому і лісовий бізнес почав розвиватись найшвидше в містечку Сарни. Окрім цього, в руках єврейських родин була зосереджена торгівля, як і в усіх місіях проживання євреїв у так званій «смузі осілості».

Існує дата, з якої почалось масове заселення міста Сарни євреями. Сталося це після 10 травня 1903 року, через три тижні після погромів у Кишиневі. Під час яких було вбито 49 і поранено та скалічено 586 чоловік, знищено понад 1500 будинків. Цей погром отримав велике засудження як у самій царській Росії, так і в Європі в цілому. Тому 10 травня 1903 року імператор Микола II затвердив розроблене Комітетом міністрів Положення, що дозволяло євреям проживати в 101 населеному пункті в так званій «смузі осілості». Це фактично були містечка. І, зачасти, новостворені залізничні станції, такі як Жмеринка, Роздільне, Лозове — майже чверть із цих населених пунктів виникли завдяки будівництву залізниці й потребували розвитку. Серед цих міст і містечок у цьому списку було й щойно засноване місто Сарни.

Євреїв Сарни приваблювали не лише в економічному плані, але й тому, що тут було спокійне життя. Порівняно з іншими місцями їхнього компактного проживання, тут не було погромів і утисків з боку місцевого населення. Вони мали змогу створювати свої органи правління, навчальні заклади, духовні організації і культурні установи.

Згідно з переписом населення 1921 р., у Сарнах мешкав 5931 чоловік, з них 2808 - євреї. У 1931 році тут проживали 7587 чоловік, з них 3414 євреїв (45% від загальної кількості населення), у 1937 році - 4950 (45%). А після початку Другої світової війни їх кількість зросла до 7000 і становила 2/3 від усього населення.

Єврейські переселенці в основному були молодими людьми. Майже в усіх родинах рідна мова для спілкування була їдиш чи іврит (їдиш - мова буднів, іврит - мова молитви). Згідно з переписом 1931 року, мовою не володіли.

За спогадами старожилів міста, в основному євреї в Сарнах селились на так званій Волинській стороні. На Поліській стороні землі видавали в основному польським переселенцям, а також працівникам залізниці. Цілий єврейський квартал був на вулицях Веселій, Купецькій, Садовій, Окопній, Гендльовій і частково Широкій.

Вулицю Весела навіть назвали так через веселуна з єврейської родини Шарпаків - Лейбла Шарпака. Це був дядько відомого нині лауреата Нобелівської премії Григорія Шарпака. Він був дуже веселою людиною, завжди жартував. Разом зі своїм братом Джозефом (Йосипом) мав на цій вулиці невеличкий магазин із промисловими товарами серед інших лавок. Але саме біля його закладу завжди булолюдно не тільки від покупців, а й від слухачів його жартів.

Центр єврейського кварталу був розташований на вул. Садовій (Кулікова) та вул. Бармацькій (Пушкіна). На Садовій жив Яків Жуз. Він мав єдиний тут склад-магазин. На іншому боці був будинок кравця Іссаха Кархана. Вздовж Широкої розташовувались торгові ряди, в Сарнах їх знають, як «Качкині склади». У володінні єврея Гольдмана був млин. А в нинішньому приміщенні музею жив багатий єврей Лівшиц, який володів тартаком у Клесові. Багато сарненських єврейських родин жили за рахунок торгівлі. Зачасти вони мали невеличкі лавки-магазини, а в ринкові дні, починаючи з раннього ранку, всі поспішали на вул. Широку. Тут збирались кравці, шевці, продавці одягу, продуктів харчування, м'яса, худоби й ін. Весь ярмарок був наче поділений на квартали з продажу певної продукції.

Єврейське населення, як і по всіх містах, об'єднувалось у кагал, тобто автономну громаду. Ці громади мали своє самоврядування - законодавчі, виконавчі, а також репрезентативні функції, здійснюючи посередництво між єврейським населенням і місцевою владою. Кагал відповідав за збір податків, вирішував усі проблеми громади, а також надавав своїх представників у міську владу. При управлінні кагалом діяли комісії, які опікувались діяльністю лікарень, притулків для дітей-сиріт і людей похилого віку, синагогами, судами, освітніми закладами.

До складу Сарненського кагалу (громади) входили також села Немовичі та Любиковичі. На чолі його стояла виборча рада з чотири роки рада з 12 чоловік, 8 з яких були керівниками. Перші вибори відбулись у 1927 році. Очолив громаду М. Тартаковский.

Сарненські євреї сповідували хасидизм. Це релігійне відгалуження юдаїзму, що виникло на території України, а саме на Поділлі в XVIII ст. А вже в середині XIX ст. половина єврейських громад сповідувала хасидизм. Про панівне становище його в Сарнах свідчать усі шість синагог, що функціонували тут. Побудовані вони були з дерева і, на жаль, до нашого часу не збереглись. Велику синагогу звели на початку вул. Садової (нині Кулікова). Синагога сталінських хасидів була на вул. Купецькій. Існувала ще одна, що належала їм, але нині поки що місце її розташування невідоме. На вулиці Широкій стояла синагога березнівських хасидів (нині це край вул. Просвіти). Поруч із нею була лазня і хекдеш (громадський будинок для розвинутої системи освіти. В єврейській традиції було з раннього віку вчити хлопчиків івриту та знайомити їх з торою. Таке навчання вони здобували в релігійних освітніх закладах, а дівчатка навчались вдома. У місті, як і по всій Волинській губернії, була створена система початкової освіти - хедери, талмуд-тори. У місті також функціонував дитячий приватний садочок. Навчання в ньому було також на

івриті. Діяла талмуд-тора - релігійний навчальний заклад для хлопчиків із малозабезпечених сімей, який готував до вступу в ешиву (вищий релігійний навчальний заклад). Тут вивчали іврит, тору і талмуд, інколи в програму освіти включали й інші предмети, такі як: арифметика, письмо на ідиш.

Більшість сарненських єврейських дітей навчалися у хедерах. Це початкова приватна єврейська школа, де вчитель (меламед) отримував платню від батьків. Заняття, зазвичай, проводили в одній із кімнат на квартирі вчителя, але інколи хедер займав всю будівлю. Навчання поділялось на три вікові групи. В молодшій (з трьох років) навчали азбуки та читання єврейських текстів. У другій (з п'яти років) вивчали п'ятикнижжя з коментарями Раші і початкові відомості про талмуд. Третя (з восьми років) вивчала талмуд. Окрім релігійних дисциплін тут вчили історію Землі Ізраїлевої, письмо, літературу. В Сарнах існувало декілька хедерів.

Після завершення I світової війни, коли Сарни перейшли під польську владу, за сприяння місцевих та активістів сіоністського руху в Польщі, у 1922 р. заснували тарбут школу. Тарбут, (у перекладі з івриту - «культура») - це культурно-просвітницькі школи, в яких навчальна програма була світською і включала точні та гуманітарні науки, вивчення івриту та єврейської історії. Заклад розміщувався в дерев'яному двоповерховому будинку. Панівною мовою і в спілкуванні, і в навчанні був іврит. А всі світські предмети викладали польською мовою. В актовому залі проводили святкові виступи на великі свята. Організували велику бібліотеку, створили учнівську газету на івриті, а також діяли різні молодіжні клуби й організації.

У 1923-1924 роках центральна група членів товариства ОРТ (Товариство для відродження через навчання) у Варшаві, а також сарненські єврейські активісти відкрили ремісничу (технічну) школу «ОРТ». Тут навчали крою і шиття, а також теслярській справі насамперед дітей із дитячого притулку та біженців. Але тут також могли навчатись і ті діти, які мали велике бажання здійснити алію. Ще до початку I світової війни в Сарнах створили дві єврейські бібліотеки та драматичні гуртки.

Після 17 вересня 1939 р. місто перейшло до рук радянської влади, яка заборонила діяльність усіх єврейських організацій, шкіл, культурних закладів. Багато непокірних постраждали від рук чекістів. Але найбільшої втрати сарненська єврейська громада зазнала від німецько-фашистських загарбників. Сарни, які для багатьох євреїв були їх другою Батьківщиною, не зуміли захистити й врятувати їх від фашистської чуми. Пам'ять про них залишилась лише в спогадах колишніх мешканців і в нечисленних історичних документах.

Людмила Стоян